

szati jelenettel kezdődő ama rész, melynek főalakjai a szász választófejedelem és a kísértetszerűen megjelenő czigányasszony (86. s köv. l.), — hogy ez az utóbbi epizód különben is, æsthetikai szempontból, kárára van az egész elbeszélésnek, azt Brahm (id. h. 260. l.) meggyőzően kimutatta.

Ezeket leszámítva, Kleist *Kohlhaas*-ával kétségkívül pædagogiaiilag értékes, tanulságos olvasmányt adunk a tanuló kezébe: oly olvasmányt, mely egy érdekes egyén lelki életének világosan elemezhető rajzát adja, oly olvasmányt, a melylyel máshonnan nyert tanulságok termékeny associatióba léphetnek s olyat, a melyből becses általános érvényű igazságokat vonhat le. Meggyőződik itt a jognak és igazságnak minden körülmények közt diadalmaskodó erejéről, de másfelől azt is megtanulja, hogy az egyén törekvéseinek korlátot szab a társadalmi rend s hogy a minmagunk javára való tekintetnél fontosabb lehet az, melylyel a társadalomnak tartozunk.

PETZ GEDEON.

EGY MODERN PHILOSOPHUS, MINT PÆDAGOGUS.

(Frohschammer Jakab.)

Négy éve mult a most lefolyt év nyarán, hogy *Frohschammer Jakab*, a müncheni egyetem tanára, a kiváló philosophus és theologus bevégezte küzdelmekben és megpróbáltatásokban, munkában és eredményekben gazdag életét. Vele a német nép egyik nemes fia szállott a sírba, ki rendkívül sokat tett hazája műveltségének emelésére, ki 72 évre terjedő hosszú életét, lelkének gazdag kincseit mind hazája s általában embertársai szellemi gazdagítására, előbbvitelére szentelte, s kinek ezért nagyon kevés elismerés, hanem annál több gúny és üldözés lön osztályrésze. Azonban a támadás, mely őt a katolikus philosophusok részéről érte, lassankint csillapulni, a közöny és hidegség, melyben őt az egyetemek részesíték, halála után engedni kezd s lassan-lassan egyre növekvő méltánylásnak enged helyet. Eszméinek méltatói, elismerői, sőt előharczói a néptanítók, kik philosophiáját a pædagiára nézve nagyjelentőségűnek tekintik, a mennyiben az azon eszményeket, czélokat, a melyeknek eddig az összes jelentős pædagogusok hódoltak és szolgáltak, a bölcsészet magjává teszi (Dittes). Egymás után jelentek meg Steglich, Baehring, Hoehegger (*Die Bedeutung der Philosophie der Gegenwart für*

die Pädagogik), Sievert, Bern. Münz, Glossner, Fried. Kirchner, Ed. Reich stb. tollából a kisebb-nagyobb tanulmányok és munkák, a melyek vagy egyenesen Frohschammer philosophiai rendszerét és pädagogiai tanait ismertetik, fejtegetik, bírálják, vagy Frohschammer gondolatain alapulnak. Frohschammer philosophiai-pädagogiai eszméinek ismertetése és népszerűsítése — főleg a német tanítóvilág körében — a czélja Joh. Friedrich következő művének is: *Jakob Frohschammer. Ein Paedagoge unter den modernen Philosophen. Einführung in das philosophisch-pädagogische System Frohschammers.* Fürth, 1896, — mely az egyre gyarapodó Frohschammer-irodalom egyik legértettebb, legrendszeresebb terméke, a tanítóságnak a maga philosophusa iránt érzett elismerésének legmértöbb kifejezése. Legyen szabad e mű alapján e kiváló modern gondolkodó philosophiai és erre fölépített pädagogiai nézeteit röviden megismertetnem.

Frohschammer 1821-ben született Illkofenben, Regensburg mellett; szülei kívánságára a katolikus papi pályára lépett, de vizsgáldni, tanulmányozni szerető lelke visszaborzadt az egyházban tapasztalt zsarnoki bánásmódtól, s ezért a tanári pályára tért át. 1850-ben a müncheni egyetem theologiai facultásán a dogmatörténetből és vallásbölcészetből magántanárrá habilitáltatta magát, miután a philosophiai facultas meglehetősen hűvösen fogadta közeledését. Ez időtájban kezdett a természettudományokkal foglalkozni; ezek eredménye lett 1854-ben megjelent műve: *Über den Ursprung der menschlichen Seele*, melyben a kath. egyház hivatalos tanával, a creatianismussal szemben (mely szerint az ember lelkét mindannyiszor közvetlenül Isten teremti) a generationismus tanát állítá föl, mely szerint a testhez hasonlóan a lélek is a szülőtől származik. E mű három tekintetben fontos Frohschammer életpályájára nézve: ez jelzi a theológiától a philosophiához való átmenetelét s szerzett neki később philosophiai tanszéket; továbbá e mű már magában foglalja husz évvel később kiképzett philosophiai rendszerének alapgondolatát, végül ez hozta őt először a római curiával összeütközésbe. Könyve ugyanis 1857-ben az Indexbe került, s midőn fölszóltották tanainak visszavonására, ő vonakodott azt tenni. Ezentúl hosszú éveken át erős harcot folytatott a római curia s annak merev dogmatikai irányja ellen a szellemi szabadság, a tudomány s az egyéni meggyőződés szabadsága érdekében. Hogy támadói ellen magát sikeresebben védelmezhesse, 1861-ben *Athenaeum* című philosophiai folyóiratot indított meg, de a mely csak három évig állott fenn; ebben a tudomány jogainak a katolikus egyházzal szemben való védelmezése mellett a materialismus ellen is küzdött. E folyóirata, valamint «*A tudomány szabadságáról* (1861)» írt műve is az Indexbe került; őt minden lelkeszi funkciótól eltiltották s a theologusoknak megtiltották, hogy előadásait hallgassák.

Még később is több vitairatot adott ki a pápai rendszer ellen, de egyúttal bölcészeti rendszerének kidolgozásán is szüntelenül munkálkodott, s így jelent meg 1877-ben első alapvető műve: *Die Phantasie als Grundprinzip des Weltprozesses*. Ezt követte 1885-ban: *Über die Genesis der Menschheit und deren geistige Entwicklung in Religion, Sittlichkeit und Sprache*; harmadik főműve: *Über die Organisation und Kultur der menschlichen Gesellschaft* (1885), ez utóbbi harmadik részében szól a nevelésről. Kisebb művei: *Die Bedeutung der Einbildungskraft in der Philosophie Kants und Spinozas* (1879); *Die Philosophie als Idealwissenschaft und System, zur Einleitung in die Philosophie* (1884); *Die Philosophie des Thomas von Aquino* (1889); *Über das Mysterium Magnum des Daseins* (1891); *System der Philosophie in Umriss* (1892).

Frohschammer a metafizika virágkorában élvén gyermek- és ifjúkori éveit, mi természetesebb, mint hogy a filozófiát ő is úgy fogta föl, mint világmagyarázatot, azaz oly tudományt, a mely a létnek minden jelenségét és hatását egy *határozott alapelvből* vezeti le, vagy magyarázólag arra vezeti vissza. De a meglévő rendszereket e célra nem találta kielégítőeknek s egy más alapelvet keresett, a melyből úgy az érzéki, mint a szellemi jelenségek és hatások a természetben egységesen megmagyarázhatók legyenek; egy oly elvet, a mely maga egységes, de teremtő teleologiai-plasztikai tevékenységben sokaságot és változatosságot hoz létre; egy oly elvet, a melyből eszes, mint esztelen, æsthetikai, mint visszataszító az életben egyaránt levezethető legyen. E célból az emberi természetre irányozta tekintetét, vajjon annak erői, alkatai közt nem akad-e olyan, a mely mint egyéni képesség effélett végezzen, s melynek képere és hasonlatosságára aztán az általánosan képző és teremtő világelvet is fölfoghassuk, elképzelhessük. Közelebbi vizsgálatra talált egy ilyen képességet az embernél, t. i. a *phantasiát*; ez érzéki-szellemi minőségű azaz megszellemesíti az érzéket és megérzékíti a szellemit; nemcsak végtelen productióra képes, hanem épenoly rationalisan, mint oktalanul, ideálisan, mint tökéletlenül működik. A phantasiát tekinti tehát Frohschammer őseredeti, elsőrendű erőnek, lényünk alapelvének, mert ezt sem a szervetlen természetből, sem a többi lelki munkásságokból nem lehet levezetni, s tevékenysége jelentékenyen eltér a fizikai erőktől. E subjectiv phantasiával való analogia útján jutott el Frohschammer az általánosan teremtő és képző világelvre, a melyet *világphantasiának* nevezett. A világphantasia a világegyetem szervező elve; ez képez és alakít objective és reálisan, érzéki-szellemi természetű, plasztikailag és teleologiailag működik, de tudat és akarat nélkül. Ezért az így működő világphantasiát *objectiv világphantasiának* nevezi.

Ez nem metafizikai, világfölötti vagy világonkívüli lény, hanem

benne van a világban (immanens). A formák teljességét ideálisan magában hordja, s a természeti törvények segélyével megvalósítja. E formák nem készen vannak benne, hanem — mint a dallam — csak élő lehetőség szerint. Az objectiv phantasia a világegyetem rejtett mélységéből jön, végtelen alakulatokban nyilvánulásra tör és tudatos szellemiségre képezi magát elő; különböző stádiumokon át, az elkülönzés útján jut egyre tökéletesebb alakra. Előbb az ásványokban és növényekben individualizálja magát, e tudatnélküli alakzatokból emelkedik föl bensőségre, érzékesiségre és érzéki működésre az állatvilágban, s végre az emberiségben lesz egészen subjectivvá, önállóvá és szabaddá. E szerint az egész világ az objectiv phantasia teremtménye; működésében három mozzanatot különböztethetünk meg: 1. az anyagot, a melyből formál; 2. az erőt, a mely formál; 3. a normát, a mely szerint formál. E három reális egység, de nem egyféséleg; a két első csak eszköze a harmadiknak.

A világphantasia a növényeknél inkább plastikailag (külsőleg), az állatoknál meg inkább teleologiailag nyilatkozott meg, de csak az emberben éri el az individualizálás és az érzés legmagasabb fokát; itt emberi szellemmé lesz. Az emberben önmagának tudatára jutó világphantasiát vagy objectiv alakító erőt Frohschammer *subjectiv phantasiának* hívja. Tehát test és lélek ugyanazon alapelvből származik; miként a test testi organismus, úgy a lélek egy szellemi organismust ábrázol, s a kettő részint függésben van, részint független egymástól.

De az ember létrehozásával a világphantasia tevékenysége nem záródott le. Míg az objectiv phantasia az emberi szellem fölbresztésén munkált, a subjectiv phantasia az emberiség szellemi életét a legkülönbözőbb irányokban megalapította. Az objectiv phantasia főként a nemzőképességben nyilvánult s ez által létrehozta a házasságot és a családot: a családban ébrednek föl az érzelmek, kezdődik meg az erkölcsi képzés, ebből ered a vallásos élet, s az értelmi képzés is. A subjectiv phantasia a külső természettel szemben abban nyilvánul, hogy az emberi szellemen rejülő tudásvágyat kielégíteni törekedett, ily módon az ideális előhaladás forrása és emeltyűje lőn. A világkormányzó phantasia továbbá a népi organisatióban, az államformákban, a jogban és a társadalmi berendezésekben nyilvánul. Tehát a világ a fejlődés és az önmegvalósulás emelkedő foksorát mutatja s a természeti és történeti folyamat az objectiv és subjectiv phantasia működése által történik, vagyis a természeti fejlődés némileg szellemi fejlődés is, azaz az objectiv phantasia fejlődése.

Az absolut, az isteni, kiben a világfolyamat főntebb említett három folyamata egyesül, ki a világfolyamat ősoka, a ki előttünk, mint a történés végtelen hatalma és szükségszerűsége nyilatkozik meg, nem kívül van e világon, hanem a természetben s kívált az emberi termé-

szetben lakó valami, s mi magunk visszük az istenit kifejlésre, s ideális törekvés által legközelebb jutunk hozzá.

Ezek főbb vonásokban Frohschammer philosophiájának alapgon-
dolatai. Dittes azt mondja felölük (Pædagogium, VII, 1885. p. 73. ff.),
hogy «Frohschammer philosophiájában, mint ideáltudományban igazi
tudományosságnak és genialis teremtő erőnek fölötte figyelemreméltó
alkotása áll előttünk, s ha a német nép még egy újabb szellemi föl-
virágzást érhet meg, Frohschammer rendszerére áldásos és dicső jövő
vár». Egy másik bírálója, Münz azt mondja róla (Jakob Frohschammer,
der Philosoph der Weltphantasie, 1895. p. 111.): «A ki kész az idegen
alkotásokat elismerni, nagy hálával lesz a tudomány érdekében Froh-
schammer iránt azért, hogy egy tanulságos munka-sorozatban föltárta,
mint hatja át a phantasia az ember egész létét és működését. Kivált az
ismeretelmélet jelentékeny nyereségre fog szert tenni az által, hogy a
teremtő phantasia nagy átható jelentőségét a tudatos megismerésre
nézve, minden fajában és fokában megállapította. De originális alap-
elvéről azt is el kell ismernünk, hogy az minden bölcsészeti követel-
ménynek eleget tesz, egyaránt elégséges az érzékiség és szellemiség,
szükséges és szabad, törvényes és törvénytelen, igazság és tévedés, jó és
rossz kimagyarázására a világon.»

Frohschammer *pædagogijája* philosophiai tételein sarkallik, sőt
szerinte a pædagogia a philosophia egyik része. Ettől kapja a nevelési
célzt az *ethika* által s az e célhoz vezető utat a *lélektan* tanai által.
Ha a pædapogia számot tart a tudományosságra, a tudományos lélektanon
kell alapúlnia.

Nevelés alatt általánosságban a felnőtt emberiségnek a kiskorú
nemzedékre való összes hatása értendő, hogy azt első sorban létében
fentartsa, aztán testi és lelki erőit kifejtse, képezze s bizonyos életföladat
betöltésére képesítse. A nevelés tehát előbb a testre irányúl, míg később a
szellemi erőkre való hatás lép előtérbe; ez utóbbit lehet szoros értele-
ben nevelésnek nevezni, a mennyiben az ismeretre, kedélyre és akaratra
való ráhatás által jó és nemes érzületet, erkölcsi akarást és törekvést
igyekszik létrehozni. Az ember magával tehetetlenül s hosszú ideig idegen
segítségre szorúlva lép a világba, de épen ez nagyon fontos kifejlődésére
és tökéletesedésére nézve, s ez által nyer az emberi közösség erkölcsi
jellemet. Ha az ember születésekor azonnal fönn tudná magát tartani,
ennek teljes elszigeteltsége, atomistikus létezése és testi elvadulása lenne
kimaradhatatlan következménye; de e nélkül a család fennállása is
veszélyeztetve lenne, s végül szellemi fejlődésének is ez lényeges föltétele.
Tehetetlenségének hosszu tartama azért előnyös, mert ez lehetővé teszi,
hogy a felserdülő nemzedékkel a kulturális vívmányokat közöljék.

A nevelés *tárgya* az emberi alany; hogy erre nevelői hatást

gyakorolhassunk, ismernünk kell e nevelési tárgy mivoltát, erőit, fejlődési törvényeit és tevékenységeit. Az ember a világtörténeés legfőbb eredménye és tulajdonképeni célja; az emberi természet érzéki-szellemi természetű s mégis egységes. A lélek formai principium, konkrét szintetikus potentia; olyan, mint egy organismus magja vagy csirája; bensőleg, erő és norma szerint az, a mi a szervezet külsőleg. Az érzékek által nyílik föl az újszülött előtt a világkép, de ez nem egyszerű képmás, hanem a képzelem szabad öntevékenysége útján létesül. Innen kitűnik az öntevékenység, önátélés nagy jelentősége a nevelés és oktatás terén. Ez az öntevékenység a gyermeknél először a játékban lép napvilágra.

A léleknek három alaptehetsége van: az érző-, ismerő- és akaró képesség; ezek a gyermeknél csak idő folytán válnak külön. Az *érezőtehetség* jelölésére Froh. rendszerint a kedély (Gemüth) szót használja; a kedély nyilvánulása által az ember megszűnik pusztán külső mechanizmus, vagy intellectuális, magában közönyös gép lenni: a kedély az alapja a felebaráti szeretetnek és a vallásnak. Az érzelmek háromfélék: 1. aktívok (szeretet, gyűlölet), 2. passivok (szomorúság, öröm) és 3. vegyesek (szemérem, becsületérzet). — Az *ismerőképesség* több mozzanatot ölel magában; főtevékenységi irányai: 1. konkrét érzéki megismerés (szemlélet) és képzetek alkotása (emlékezet, phantasia), 2. abstract megismerés (fogalom, itélet stb.), 3. ideális megismerés (eszmék, ész). Megismerés a teremtő alapelv, a subjectiv phantasia megnyilatkozása nélkül nem lehetséges. — A legfontosabb lelki képesség a pædagiára nézve az *akarat*, mert minden nevelés az akarat eszmei vezetésére irányul. Az akarat alapja és gyökere az ösztön; mihelyt a lélek kiképződött s a tudatot elérte, úgyhogy a törekvés elé világosan fölismert cél tüzetik, az ösztön akarattá emelkedik. Az akarat tehát képzet és törekvés kapcsolata. A szabad akarat fölötte áll a szervi, testi ösztönöknek, sőt velök ellentétbe is léphet; de nemcsak a külső mechanikus kényszertől, hanem a benső erőltetéstől is ment. Csak a szabad akarat erkölcsös; az erkölcsit nem lehet az emberi lélekre reákényszeríteni. Az ember magában véve se jó, se rossz; a kezdetbeli egoistikus ösztönök természetesek és önként érthetők, mert saját önfentartása nélkül az ember mit sem művelhetne. A természeti állapotban levő embernél hiányzik a jó és rossz föltétele: a szabad akarat és a tiszta megismerés. A *jellem* akart, kiküzdött, szokássá lett, tehát állandó alapisiránya a szellemnek, — nem természetből van adva, hanem ki kell küzdeni. A jellemképzés az által történik, hogy a szellemi elv erős, szigorú táplálék által kifejtetik, elméletileg alapelvek, gyakorlatilag saját akaratunk és erőnk korai önálló érvényesítése által.

A nevelés *elvére* nézve a pædagógusok közt, különféle fölfogások uralkodnak. Frohschammer úgy találja, hogy az emberek többé-kevésbé

tudatosan mind *boldogságra* törekesznek s ezt kell nevelési cél gyanánt fölvennünk, csak helyesen kell a boldogságot meghatározunk. Az nem külső életöröm, érzéki élvezet és nyers önzés képében kell gondolnunk, hanem alatta ama nemes, ideális boldogságot értenünk, a melyre az által teszünk szert, hogy az ideális érzék fölébresztetik s mindenek előtt ideális javakban keres életörömet és kielégítést. E boldogság annál mélyebb, tartalmasabb lesz, minél jobban megvalósítja az emberiség, ismeret és műveltség utáni törekvésében, a szép, jó és igaz eszméit a művészetben, tudományban és kultúrában. A boldogságban a nevelés minden egyéb célja és elve be van foglalva, mint eszköz vagy mellékcél. Érdekes Froh. kritikája, a melyben kimutatja, hogy sem az Istenhez való hasonlóság, sem az Istenszeretet, sem a kötelesség, sem a humanitas nem lehet a nevelés célja; e kritikája mintája a kritikai vizsgálódásnak.

A nevelés *módszere* az emberi természetén alapúl vagyis az ember szellemi és testi voltán. Az ember lényege a fejlődés; mint minden fejlődésnél, a testi és lelki nevelésnél is két tényező szerepel, u. m. az önálló fejlődési és alkotási erő (kettős alakban nyilvánul: mint testi képzés, megújulás és lelki alkotó tevékenység) és külső behatás az önálló fejlődési erő izgatására, vezetésére. A természetes nevelési módszernek az emberi természet mindkét főoldalára: a *fölvéőképességre* és az *öntevekenységre* egyaránt ügyet kell vetnie; a hol csak az előbbi emelkedik ki, ott mechanikai, a hol az utóbbi, dinamikai módszerről beszélünk; az előbb a tekintély, a járószalagon vezetés módszere, utóbbi túlságba vive vissza nem számol sem az emberi természettel, sem a történeti fejlődéssel (Rousseau, Pestalozzi), nem veszi tekintetbe, hogy az öntevekenység a fölfogó képességet s a szükséges anyagot föltételezi. E két szélsőséggel Frohschamer az *organikus* módszert állítja szembe, mely a kettő egyesítéséből származik, de azokból nem mechanikusan van összetéve, hanem benne azok kölcsönösen áthatják egymást. Ez organikus módszer egyaránt alkalmazást talál a testi és lelki nevelésre; a gyakorlat, a mechanikus elem sohase öncél, hanem mindig csak eszköz a célhoz, az önállóság-hoz. Egészség és testi erő kifejtés — a testi nevelés főcéljai — legjobban a két mozzanat egyesítése által érhető el. A szellemi képzésnél nagy súlyt kíván fektetni Froh. a phantasia szabad megnyilatkozására, s nyomatékosan utal a gyermeki játék nagy fontosságára; a gyermeki játék a szellemi érettség útja s eszköze.

Az értelem képzésénél hangsúlyozza, hogy az ember semmi körülmények közt nem mondhat le eszének használatáról valamely tekintély javára; de ezzel nem kíván minden tekintélyt tagadni, a tekintélynek is megvan a maga ideje, s föladata az, hogy lassankint önmagát fölöslegessé tegye. De attól is óvakodni kell, hogy a phantasia egyoldalúan túlságos kifejlésre ne jusson, mert ez a normális fejlődést hátráltatja s illúziók-

hoz és chimaerákhoz vezet. A kedélyi képzés a család körében történik. Az akarat képzésénél az akarás szabadságát az akarás jóságával a leg-szorosabban egybe kell kapcsolni; az akarát nevelésénél külső, mechanikus eszközök a jutalom és büntetés.

A tudatos nevelés és képzés *organumai*: a szülők és család, tanító és iskola, állam és egyház. Bár az iskola főföladata az, hogy az értelmet képezze, s ismereteket és ügyességeket közvetítsen, minden oktatással nevelő tendenciának is egybekötve kell lennie. Különösen ügyelni kell arra, hogy az iskolai oktatás az organikus módszer mindkét mozzanatát figyelemben részesítse. A lányok képzésére is nagy súlyt kell fektetni. Erősen hangsulyozza Frohschammer a zene, ének ápolásának fontosságát, a vallásoktatás terén a bibliai történeteket. Az oktatás központja az ideális cél, azaz mindennek arra kell irányulnia, hogy a fiatalság ideális érzékét fölgerjeszsze s azt képezze, tehát a lét ideális javai iránt fogékonnyá tegye, azokat jelentőségök és valódi értékek szerint becsülni tanítsa. — A modern államnak kötelessége az iskoláról és a nevelésről gondoskodni s a korábbi idők mulasztásait helyrehozni — s az egyháznak nem szabad ezzel ellenségesen szembeállni. A kulturállam nem nélkülözheti a *vallást*, az emberiség legbecsesebb ideális javát, mert a vallásos ifjuság-nevelés a legfőbb út az eszmeszerűsre; csakhogy a kulturállam kevésbbé a vallás dogmáit, mint erkölcsi tartalmát képezze ki.

A tanító úgyszólván művész s tevékenysége az iskolában a legfőbb művészetgyakorlás, mert a legnemesebb anyagot, a gyermeki természetet igyekszik — nevelés és képzés által — az emberiségi eszmény megvalósításához közelebb hozni. A tanítónak úgyszólván minden emberben egy művészt kell fölébresztenie, hogy önmagát képezze, értelmi s kivált ethikai műremekké alakítsa; e czélból igyekeznie kell a növendék közreműködését megnyernie. A tananyagot a növendéknek nemcsak megtanúlnia, hanem szellemileg föl kell dolgoznia, megemésztienie s így sajátjává tennie. A népiskola főczélja az előképzés s a továbbképzésre való képesítés; csak így lehet igazi népműveltséget létesíteni. A tanítónál nem a sokattudás, hanem az alapos tudás szükséges, különösen pedig a hivatásért való lelkesedés; hogy a gyermeki természet ismeretéhez jusson, azt alaposan kell tanulmányoznia, e végből a tanítóképző-intézetek főtárgya az *anthropologia* és a lélektan kell, hogy legyen. A tanítósnagnak nemcsak az a föladata, hogy a népet írni, olvasni, számolni megtanítsa, hanem, hogy azt az ismeretet és igazságot, a mit a tudós kutatók napvilágra hoztak, az általános néptudatba lassankint elméletileg bevezesse, s a homályos szellemeket felvilágosítsa, hogyan lehet ez eredményeket a gyakorlati népeletre nézve is értékesíteni.

Az emberiségen csak ideális világnézet útján lehet segíteni. Mi az

ideális jó? Ideális jó minden, a mi az embert természetes uton képezi, emeli, nemesíti, őt magát szellemi létében az eszményhez közelebb viszi, az emberi természet eszméjét rajta megvalósítja. Legfőbb ideális jó a társas életben a *vallás*, melynek alapja az istenhit; ilyen ideális jó a *munka*, a mely tisztesség, áldás az emberre, valamint az emberiségre; a munkát nem mint subjectiv bajt kell fölfogni, hanem mint az egész, az emberiség szolgálatában való működést; akkor a munka örömmé, élvezetté válik s a létet jelentősebbé teszi. Az erkölcsi életre legfőbb eszményi jó a család; ilyen továbbá az aesthetikai műveltség — s itt ismét utal a zenére.

Ime ezek nagyon rövid kivonatban Frohschammer pädagogiai nézetei. Lehetne reájok bizonyára kritikai megjegyzéseket tenni, lehetne alapos kifogásokat egynémelyik tétele ellen fölhozni; elég legyen e tekintetben az újabb lélektanból kiküszöbölt lelki tehetségtan újabb fölvételére, a nevelés czéljául a boldogság kitűzésére utalom, — de én ezúttal nem bírálni, hanem csak ismertetni akartam s fölhiyni a magyar pädagogusok figyelmét e mély tudományú, ideális szárnyalású gondolkodó közelebbi megismerésére, mélyebb tanulmányozására, mert véleményem szerint is alig van az újabbkori philosophusok közt, ki oly közel állana a pädagogiához, a tanítói világ eszméihez, törekvéseihez, ki annyira alkalmas volna lelkők röpüléséhez szárnyakat kölcsönözni.

(Sárospatak.)

RÁCZ LAJOS.

GAZDASÁGI SZAKOKTATÁS A NÉPOKTATÁSI INTÉZETEK BEN.*

Hazánk közgazdasági előhaladásának egyik legsarkalatosabb feltevése a mezőgazdasági termelés intenzitásának emelése. — A termelési eljárások javítása, a természeti erőknél, a munkának és tőkének a termelésben való előnyösebb felhasználása, jobb értékesítési módoknak és eljárásoknak alkalmazása fogják az államban a legtekintélyesebb adóalapot, a földbirtokot, értékesebbé tenni, a lakosság egy nagy százalékánál a jóllétet és megelégedést megteremtteni és a most felszínen levő socialis kérdések egy részének megoldását lehetővé tenni.

A természettudományoknak nagy arányú előhaladásával karöltve jár a gazdasági termelési eljárások okszerű tökéletesbítése, a fellendült

* Felolvastatott a Magyar Pädagogiai Társaság 1897 nov. hó 20-án tartott ülésén.